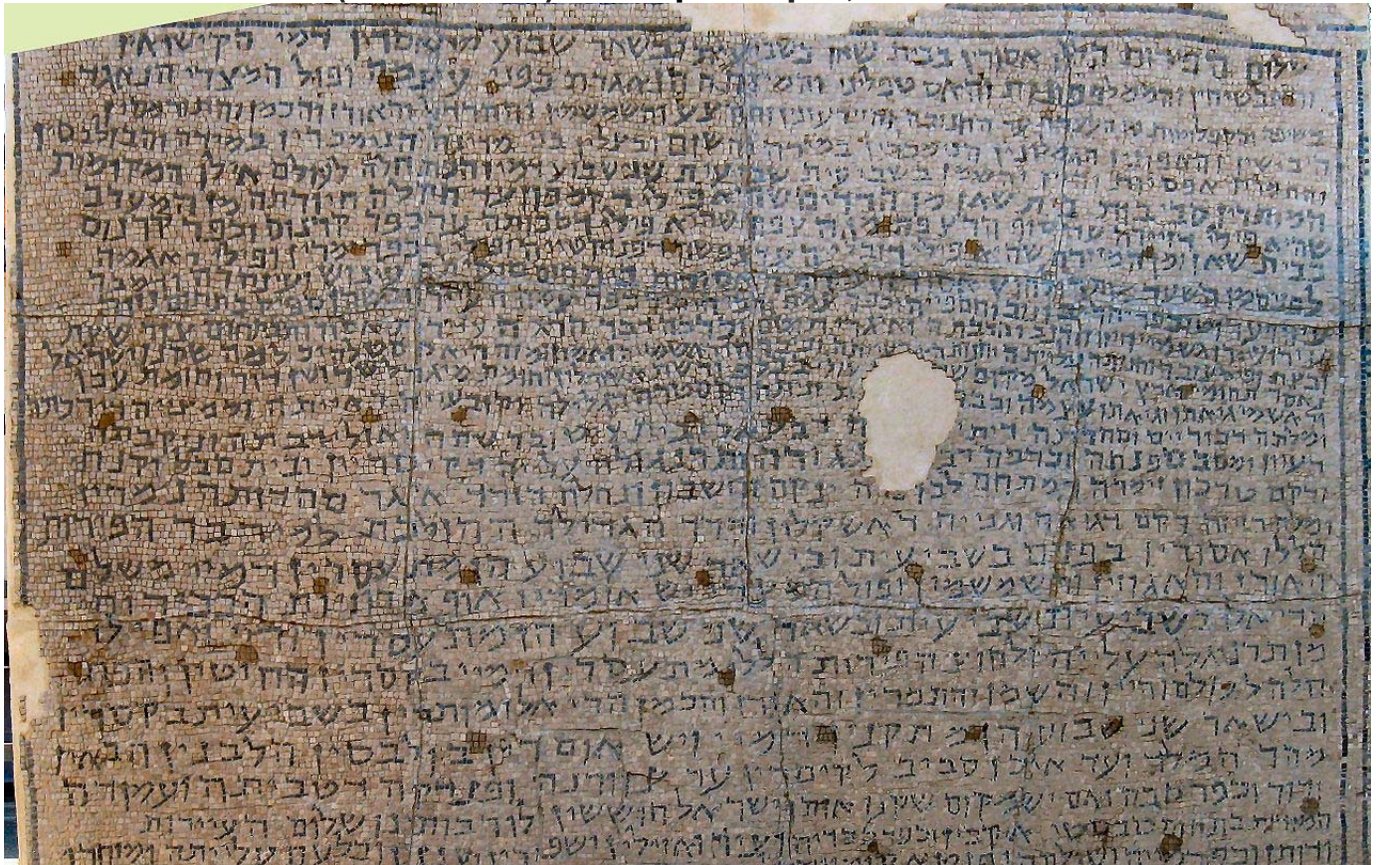
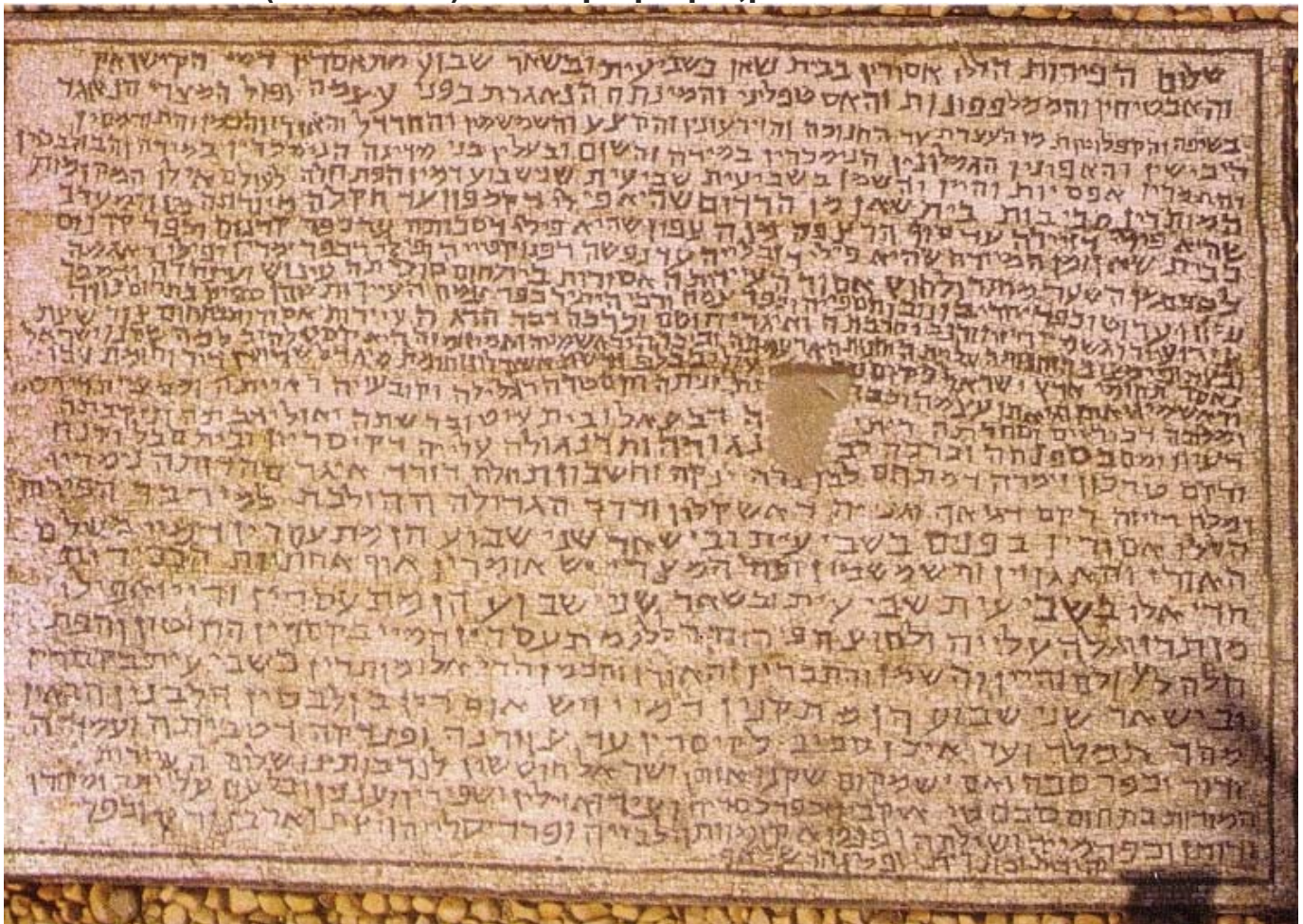

כתובת רחוב, בגן מוזיאון ישראל (צולם ב-2008)

כתובת רחוב - העתק, בקיבוץ עין הנצי"ב (צולם ב-1980)

הסורג מאבן שיש, עם תבליט מנורת שבעת הקנים, שנמצא בבית הכנסת המקורי ביישוב העתיק רחוב מוצב כיום בסמוך לרפליקת הפסיפס (צולם ב-1975)

העתק פסיפס משרידות של רצפת בית כנסת שנמצא בשדות קיבוץ עין הנציב בבקעת בית שאן (תל רחוב)

		סעיף
1	א	1
2		2
3		3
4		4
5	2א	5
6		6
7		7
8		8
9	ב	9
10	ג	10
11	ד	11
12		12
13	ה	13
14		14
15		15
16		16
17		17
18	ו	18
19		19
20		20
21		21
22	ז	22
23		23
24		24
25	2ז	25
26	ח	26
27		27
28		28
29		29

כתובת הלכתית / "A Halakhic Inscription from the Beth-Shean Valley / כתובת הלכתית / מעמק בית-שאן: סקירה מוקדמת." *Tarbiz* / מג, תרביץ, no. 1973, א/ד, pp. 88–158. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/23593799.

י, 'זוסמן, and Y. Sussmann. "The 'Boundaries of Eretz-Israel' / 'ברייתא ד'תחומי ארץ ישראל'." *Tarbiz* / מה, תרביץ, no. 1976, ג/ד, pp. 213–257. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/23594784.

"A Halakhic Inscription from the Beth-Shean Valley"

Abstract

In the spring of 1974, the remains of an ancient synagogue of the 'later' type were uncovered in the fields of Kibbutz Ein Ha-Natziv, approximately five kilometers south of Beth-Shean (in the vicinity of Tel-Rehov). The most important find of this discovery was a monumental mosaic pavement inscription, unusual in its dimensions (2.75 × 4.50 m) and contents. (A brief summary of the finds of this excavation has been published by Miss F. Vitto, in *Atiqot*, VII (1974), pp. 100–104; English summary, *ibid.*, pp. 17*–18*). The inscription was found to contain some 360 words in twenty-nine extended lines and thus represents the longest Hebrew-Aramaic inscription discovered to date. There is every indication that the Beth-Shean discovery is also the longest mosaic pavement inscription dating from ancient times, in any language whatsoever, to be found in the entire Palestinian region. **Contrary to all previously known synagogue inscriptions, the Beth-Shean inscription contains no dedicatory information nor any other material directly related to the synagogue structure itself, but rather halakhic details concerning the laws of the sabbatical year and the setting aside of tithes in the various regions of Eretz-Israel and adjacent areas.** Following the opening salutation, shalom, there is a detailed list of fruits and vegetables and pertinent halakhic obligations stemming from the various agricultural precepts indigenous with each and every locality. The following general formula is usually observed: 'The products (enumerated below) are forbidden in... during the sabbatical year, and during the other six years are tithed out of uncertainty (demai) / out of certainty (waddai)... [a list of the various fruits and vegetables]'. **In addition, there are listings of townships (villages) where these precepts are to be observed even in the exempted areas:** 'The townships which are forbidden in the limits of... [a list of the townships]'. **The inscription may be divided into eight paragraphs: three of these contain lists of fruits and vegetables forbidden within the limits of Beth-Shean** (ll. 1–9); Caesarea Phillipi (ll. 18–22), and Caesarea Maritima (ll. 22–26); three lists of townships within the limits of Susita (Hippos), Naveh and Tyre; a list of the permitted townships in Sebaste (ll. 26–29), and the text of the well-known barayta dealing with the boundaries of Eretz-Israel (cf. S. Klein, 'Das tannaitische Grenzenverzeichnis Palästinas', *HUCA*, V, 1928, pp. 197–259). From a statistical viewpoint, the inscription was found to contain the names of approximately ninety geographic locations and some thirty fruits and vegetables. **Almost all of the paragraphs of the mosaic pavement text are extant in talmudic literature**, especially in the Yerushalmi (TP Demai, II, 22c–d; Shevi'it, VII, 36c) and in tannaitic sources. The novel sections are: (a) the latter half of paragraph I (ll. 6–9); (b) the closing paragraph (ll. 26–29). **The latter half of paragraph I provides a detailed listing of the location, names and outlying vicinities of the city-gates of Beth-Shean. This is the first time that such information concerning the important Byzantine city Beth-Shean (Scythopolis), capital of Palestina Secunda, appears in ancient sources.** The closing paragraph of the inscription lists the names of eighteen townships within the limits of Sebaste. There is a dearth of knowledge concerning this area during the Byzantine Period. Even though the other sections of the inscription are all found in talmudic sources, it is important to note that the text preserved in the mosaic pavement contains a number of important variants and adaptations of these sources. **From a literary-historical standpoint, it is important to stress that the Beth-Shean inscription has preserved the most ancient copy of any source whatsoever from extant talmudic literature. In spite of the deviations from the text of the Yerushalmi, it is apparent that the Yerushalmi text served as the prototype for the inscription. On the other hand, there is also some possibility that the author of the inscription utilized a textual tradition somewhat different from the extant talmudic text.** Considerations based on archaeological evidence (the structure of the synagogue and other scant finds) and the text of the inscription, enable one to offer the supposition that the inscription is apparently of late vintage. **As a possible date, it is suggested that the inscription may have been written in the seventh century**, somewhat before or after the Arab conquest of Palestine. In any event, it is certain that the Beth-Shean inscription dates from the post-talmudic period, and thus represents an additional link, of major import, to the history of the Jewish settlement in Palestine during the Byzantine era. It is interesting to note that during the past few years, it has become apparent that the Byzantine Period witnessed the flowering and development of fertile Jewish literary endeavours to a far greater degree than had been previously ascertained.

<https://he.wikipedia.org/wiki/רחוב> כתובת רחוב

תלמוד ירושלמי (ונציה) מסכת דמאי פרק ב דף כב טור ג-טור ד/ה"א

המינין האסורין בבית שאן הקצח והשומשום והחרדל והשום והבולכסין האפונין השחור' ובצלי' הנמכרי' ובני המדינה הנמכרי' במידה ופול המצרי הנאגד בשיפה ומינתה הנאגד בפני עצמ' והאסטפניני לעולם וקפלוטות מן העצרת ועד חנוכה אמר רבי זעירא מן העצרת ועד חנוכה איסור רבה על ההיתר מן החנוכה ועד העצרת הטר רבה על האיסור ולענין ספחים מראש השנה ועד חנוכה אסור ספחין מן החנוכה ועד העצרת הטר ספחין מן העצרת ועד ראש השנה צריכ' הקישואין והדילועין והאבטיחין והמלפפונות והיין והשמן ותמרין אפסיות ויש אומר אף התורמוסין ופת חלה לעולם הרי אילו בשביעית שביעית בשאר שני שבוע מה רבי יונה אמר דמאי רבי יוסי אומר ודאי ולא פליגין מה דרבי יונה אמר דמאי בלוקח מן הבלונקי ומה דרבי יוסי אומר ודאי בלוקח מן הגינה **עד היכן** פרשתא ורציפתא ונפשא דפנוטיה עד כפר קרנים וכפר קרנים **כבית שאן** רבי יונה בשם רבי שמעון בן זכריה המינין האסורין בפניים והאגוזין והאורז והשומשמן ופול המצרי גמלייל זוגה אמר אחיניות הבכורות אמר רבי יונה הדא דתימר מתרנגול קיסרין ולמעלן אבל מתרנגול קיסרין ולמטן כארץ ישראל היא רבי יונה בעי היתה שדהו זרועה ירק ובא ומצאה אורז ירק מות' והאורז אסור אגוז מלמעלן וירק מלמטן ירק מותר והאורז אסור אבל רוב השדות הללו עושות המינין הללו ואפי' תימר רוב השדות הללו עושות רוב המינין הללו רוב המינין הללו אינן באין אלא מן האיסור תני האורז שבחולת אנטוכיא מותר במקומו רבי לעזר בי ר' יוסי התיר עד כדון ר' יונה בעי וכמידתה לכל רוח אילו עיירות אסור' בתחום צור שצת ובצת ופי מצובה וחנוטה עלייתה וחנוטה תחתיה ובית בדיא וראש מיא ואמון ומזי אמר רבי מנא הדא דאת אמר בראשונה אבל עכשיו יש סוסיתה עיינוש ועין תרע ורם ברין ועיון ויעדוט וכפר וחרוב ונוב וחספיה וכפר צמח רבי התיר כפר צמח רבי אימי בעי ולא ממעלי מסין הן סבר רבי אימי מעלי מסין כמי שנתכבשו אילו עיירות שהן מותרות בתחום נכי צור וצייר וגשמי' וזיזיין ויגדי חטס ודבב חרבתיה וכרכה דבר הזרג חד טעין דצימוקין עאל לטיבריא

ספרי דברים פרשת עקב פיסקא נא

תחומי ארץ ישראל עד מקום שהחזיקו עולי בבל, פרשת אשקלון חומות מגדל שרשן דור וחומות עכו וראש מגיאתו וגיאתו עצמו כברתא ובית זניתא קצרא דגלילא קבייא דעייתא מצייתא דעבתא כמותא דביריין פחורתא דיתר נחלה דאבצל בית ער מרעשתא לולא רבתא כרכא דבר סנגרא מיסוף ספנתא נקיבתא דעיון תרנגלא עילאה דקיסרי בית סוכות וינקת ורקם דחגרא וטרקונא דזימרא דביתחום ביצרא סקא וחשבון ונחלא דורד סכותא נימרין מליה זירזא ורקם גיאה וגינייא דאשקלון ודרך גדולה ההולכת במדבר סליק פיסקא

תלמוד ירושלמי (ונציה) מסכת שביעית פרק ו דף לו טור ג/ה"א

תחומי ארץ ישראל כל שהחזיקו עולי בבל פרשת חומת מגדל שיד ושינ' דרור ושורא דעכו וקציריא דגלילא וכברתה ובית זניתה וקובעיא ומילתה דכיר ובורי' רבתא תפניס וסנפתה ומחרתא דייתיר וממציא דאבהתא וראש מי געתון וגעתון עצמה מי ספר ומרחת ומגדל חרוב ואולם רבתא ונוקבתא דעיון ותוקרת ברכה רבא ובר סנגדא ותרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין וטרקונא דמתחם לבוצרה ומלח דזרכאיי ונמרין ובית סכל וקנת ורפיח דחגרא ודרך הגדולה ההולכת למדבר חשבון ויבקא ונחלא דדרך ויגר שהדותא ורקם דגועה וגניא דאשקלון אשקלון עצמה

תוספתא מסכת שביעית (ליברמן) פרק ד

הלכה ו

ואי זו היא ארץ ישראל מנהר דרומה של כזיב והלך סמוך לעמון ומואב ארץ מצרים שתי ארצות הן או נאכל ונעבד או לא נאכל ולא נעבד

הלכה ז

עיירות ארץ ישראל הסמוכות לספר מושיבין עליהן שומר כדי שלא יפוצו גויים ויבזו פירות שביעית

הלכה ח

עיירות המותרות בתחום ניו ונאסרו כגון ציר וצייר וגשמי' וזיזיין ויגרי טב ודנב חורבתא וכרכא דבית חרב

הלכה ט

עיירות האסורות בתחום ציר אשנץ ובצת ופומא ציבא וחניתא עיליתא וחניתא ארעיתא ריש מיא ובית בדיא ועומק ומזון

הלכה י

עיירות שחייבות במעשרות בתחום סוסיתא ועינישת ועין תרעא ורומברך עין יעריט וכפר יערים רגב צפיא וכפר צמח ר' התיר כפר צמח

הלכה יא

תחום ארץ ישראל פרשת אשקלון וחומת מגדל שר ושינה ודור ושורה דקיסרה שורה דעכו וריש מייא דגעתין וגעתין גרמא וכברתא וכזניתא וקצטריא דגלילא וקובעיא דראתון ומילתא דכור וכורי' רבתא ותפניא וסנפתא וסחרתא דיתר וממציא דגתא ומספד ומחרשת וגחלא דיפצאל ועולשתא ואולם רבתא ומגדל חרוב ונקבתא דעיון וכזישא ותיקרת וכרכא דבר סינגורא ותרנגלא עילי' דקיסרין וקנת ורקם דדוגרא וטרקונא דמתחם לבצרה ויגר שהדותא ונמרין ומלח דזרואי ויבקא וחשבון ונחלא דזרד ורפיח וחוגרה ועמון ומואב ורקם גיאה וגינייא דאשקלון ודרך הגדולה ההולכת למדבר

מפני שיכול להובירה. ופירשו בתוספות: ¹⁶ „והרי שדה וכו', דאע"ג דאם יהיה ברשות ישראל זה כשאחר חורש בה בשביעית הזה עליו איסורא דאורייתא, ולא החמירו חכמים משום גנאי זה שלא למכור ע"י תלייה". הרי לך שלא התירו אלא „למכור" שדה ניר בשביעית ע"י תלייה, מפני שאם אפילו יזרע את השדה, אין על המוכר שום איסור, שהרי כבר יצאה מרשותו, ובמכירת שדה עצמה אין שום איסור. אבל אם מוכר לו פירות שביעית לזרוע במוצאי שביעית, הרי המוכר הוא שעבר שהוציא פירות שביעית מידי אכילה.

12—11. ואחד זרעים שאין נאכלין. כלומר, אפילו זרעים שאינם מאכל אדם אסור למכור לחשוד, שהרי אף אוכלי בהמה אסור לאבד. והתוספתא דייקה בלשונה ונקטה „חשוד על השביעית", כלומר, חשוד במפורש. עיין להלן סוף מעשרות ובירושלמי שם ספ"ה ובמה"פ שם ד"ה אמר ר"י. וכל האיסור כאן הוא מחמת גרם איבוד פירות שביעית, ולא מחמת לפני עור, כמו שמוכח ממשנתנו, וכמו שכתבנו לעיל. ועיין מ"ש לעיל ספ"ג ולהלן בסמוך. 12. לא ימכר לו שדה בשביעית וכו'. בבבלי ע"ז (ט"ו ב'): ותנן בש"א לא ימכור לו שדה ניר בשביעית וכו'. וכן בפ"י הרש"ס (פ' רע"א): תניא בתוספתא בש"א לא ימכור לו שדה ניר. ¹⁸ ופי' במאירי „שדה ניר, כלומר, אפילו שדה ניר שהיא מוכנת לזריעה, ב"ה מתירין". ואפשר ששדה ניר דווקא לאפוקי שדה זרועה מערב שביעית ולא הביאה שלישי, או שדה אילן, מפני שהאיסור הוא עליו, עיין מ"ש לעיל בסמוך ולעיל ספ"ג.

13—12. ובית הלל מתירין. בבבלי הנ"ל מוסיף: מפני שיכול להובירה. וכן מעתיק ברש"ס הנ"ל בשם התוספתא. ועיין ר"מ פ"ח מה' שמיטה ה"ו. ודוקא כאן מתירים ב"ה, מפני שאין על המוכר איסור כלל אם החשוד זורע את שדהו, ובאיסור לפני עור כל היכא דאיכא למיתלי תלינן, כמבואר בבבלי שם. ועיין במשנתנו פ"ה מ"ח.

13. מנהר דרומה של כזיב והלך. וכ"ה בד, בכ"ע (של אכזיב ואילך) ובכפר"פ פ"א עמ' רע"ח. וכ"ה („מנהר דרומה") גם להלן חלה פ"ב ה"ו בכ"ו וכד, ובכפר"פ הנ"ל, עיין מש"ש. והכונה היא, כנראה, ¹⁹ לנהר אל-מפשוח, כארבע מילין דרומה לכזיב. ²⁰ וברייתא זו מפרשת את משנתנו רפ"ו, ואומרת שא"י שכבשו עולי בבל גבולה הצפוני הוא מן הנהר לדרומה של כזיב, ²¹ וכזיב עצמה כסוריא היא. ועיין לעיל דמאי פ"א שו' 9 ומש"ש.

14—13. סמוך לעמון ומואב ארץ מצרים שתי ארצות הן וכו'. וכ"ה בד ובכ"ע. ובכפר"פ הנ"ל ממשיך את המלים „סמוך לעמון ומואב" להלכה שלפניה, ומעתיק:

¹⁶ שם סד"ה מי. ואני מעתיק מלשון תוספ' ר' אלחנן שהוא מבורר יותר.

¹⁷ שתי מלים הללו נשמטו בכתי' מינכן. וכן בס' המקח והממכר לרב האי (שי"ב סי"ב): לא ימכור אדם שדהו בשביעית. אבל בכתי' של ביה"ט כאן, ובראשונים כבהוצאות שלפנינו.

¹⁸ כנראה שהוא תיקון הרב ע"פ הבבלי.

¹⁹ עיין מ"ש הר"ש קליין בידיעות המכון למדעי היהדות ח"א, עמ' 72, הע' 2.

²⁰ במהרי"ט ח"א סי' פ"ד: „ותניא בתוספתא איזהו א"י מנהר דרומה של כזיב, ואולי יהיה זה הנהר שאומרים העולם שהוא גבול א"י, ושמו שגור בפי הכל, ישראל וגוים, שקורין לו בערבי וואדי אלקאסומיאה, והשם מוכיח שהוא לשון חלוקת הארץ, ומרגלה בפומייהו דאינשי שמהנהר ולפנים א"י הוא, ואני לא עמדתי על המקום לבחון את הדבר". ובאמת וואדי אל-קסומיה הוא הגבול הטבעי של א"י, וצדקו יושבי צידון שחשבו את עצמם ליושבי חול, שהרי וואדי זה הוא לדרום צידון, אבל הוא לצפונה של כזיב, בין צור לצידון. והתוספתא כאן לא כיוונה לו. ורבינו נזהר וכתב „ואולי", ואני לא עמדתי וכו'."

²¹ ועיין גם להלן שו' 23 ד"ה וריש מיא ומש"ש.

מנהר דרומה של כזיב סמוך לעמק ומואב. וזו היא פליטת הקולמוס של הרב, והנכח כמו שהעתקנו, וכן מוכח מן הירושלמי. אלא שאף לפנינו צ"ל: (ול)ארץ מצרים, כג' הירושלמי להלן.

ובירושלמי (פ"ו ה"א, ל"ו רע"ד): הקונה בעמק ומואב מהו וכו'? אשכח תני סימן (בכ"ר: סומך) לעמק ומואב ולארץ מצרים שתי ארצות, אחת נאכלת וכו'. והשאלה היתה על עמק ומואב ומצרים שנהגו בהן מעשרות אף בשביעית (עיין ידים פ"ד מ"ג), ושלשתן סמוכות לא"י (עיין ידים הנ"ל), מה דינן לענין שביעית, אם הן נאכלות ונעבדות או נאכלות (עיין הפירוש להלן) ואינן נעבדות. וכבר ראו הראשונים²² שעבר הירדן וארץ עמק ומואב הן לאו היינו הך, ועבר הירדן היא כא"י לענין שביעית (משנתנו פ"ט מ"ב, ולהלן פ"ז ה"א, עיין מש"ש). ולהלן ה"א מנו את הערים שבגבול א"י שכבשו עולי בבל, ורואים משם ברור שהוציאו עמק ומואב מתוך עבר הירדן. ברם קו הגבול לא היה שזה, ובדרום נמשך עד חשבון (עיין להלן פ"ז שו' 30), ולא עוד אלא כשרבה הישוב הכניסו לתוך א"י כמה ישובים שהיו נחשבים מקודם כחור"ל. כן, לדוגמא, הכניסו לגבולות א"י כמה עיירות בתחום נה, כמפורש להלן ה"ח.

והנה במשנת ידים הנ"ל מפורש שמעשרין בעמק ומואב בשביעית, ולפי פשוטה משמע שהיא נעבדת ונזרעת.²⁴ אבל אפשר להדחק ולפרש שארץ עמק ומואב היא כמקומות שכבשו עולי מצרים, והיא אינה נעבדת, אבל נאכלת, כלומר, אין בה דין ספחים כלל,²⁵ וכל מה שזרעו לפני שביעית מותר לאסוף בשביעית, ואינו הפקר (שהרי אחרת אין לצייר דין מעשרות). ופשוט הירושלמי את השאלה שהתחלנו בה מן הברייתא שלנו. ופירושה שהמקומות הסמוכים לעמק ומואב,²⁶ כלומר, העיירות שבין גבולות עבר הירדן ובין עמק ומואב,²⁷ וכן העיירות שבין גבולות א"י וגבולות מצרים, יש מהן שנאכלות ונעבדות, ומכאן שעמק ומואב עצמן בוודאי נאכלות ונעבדות.²⁸ ועיין מה שהאריך בכפר"פ פמ"ז סוף עמ' תר"ל ואילך, תשב"ץ ח"ג סי' קצ"ח וסי' ר', ומ"ש בכרכי יוסף או"ח סי' תפ"ט.

14—15. או נאכל ונעבד או לא נאכל ולא נעבד. כ"ה בכל הנוסחאות, וקשה להגיה. ופירושה שלא הנהיגו דינים מיוחדים בעיירות הסמוכות, וכשאסרו את הסמוכות לא"י עשו אותן כא"י גמורה (עיין להלן ה"ח), והעיירות לצד עמק ומואב ומצרים הן כחור"ל גמורה. ובירושלמי הנ"ל: אחת נאכלת ונעבדת ואחת נאכלת ולא נעבדת. ולפי מסורת זו לא עשו את העיירות הסמוכות לא"י כא"י ממש ואסרו שם עבודה בשביעית, אלא שאין דין ספחים נהג בהן.²⁹ ולפי שתי הגירסאות אפשר לפשוט את השאלה שארץ עמק ומואב נאכלת ונעבדת, וכפשוטה של משנת ידים הנ"ל, וכפירש"י הנ"ל (בהע' 24).

²² עיין בר"ש ידים פ"ד ט"ג, תוספ' חגיגה ג' ב', יבמות ט"ז א' ועוד.

²³ שהוא בצפון עבר הירדן ממזרח לים כנרת, על קו האורך של עמון ומואב בדרום.

²⁴ כפירש"י בחגיגה ג' ב', יבמות ט"ז א' וחולין ז' א'. ועיין במהרי"ק פ"א מה' תרומות ה"ה.

²⁵ עיין בשרת הרמב"ם סי' קל"ו, עמ' 133, וס"ש להלן פ"ז שו' 23—24. ועיין בפיה"מ להר"ם פ"ז מ"א ומ"ש במבוא לה' הירושלמי של הר"ם, עמ' ז'.

²⁶ ואף בירושלמי הנ"ל צ"ל: סימך לעמון וכו', עיין מ"ש להלן שו' 62.

²⁷ עיין להלן שקלים פ"ב ה"ג: הרי זו מעמון ומואב ומכרכין המוקפין לארץ ישראל.

²⁸ ועיין בהמשך הירושלמי שם מה ששאו ונתנו בדין ארץ עמון ומואב עצמה. ועיין בס' ניר שם.

ונעלם לפ"ש מעיני כל המפרשים והמצינים שהירושלמי הובא בלקוטות הרמב"ן שבועות ט"ז א', ובשמו (בכמה שניונים) בריטב"א מהדורק כת"י (לפי ס' יד יהודה לר' יהודה אשכנזי, שאלוניקי תקע"ו, כ"ה ע"א).

ועל פיהם צריך לחקן בהוצאות שלנו: א"ר זעירא (וכן בכ"ד: זעירא) קשיתה קומי ר' יסא לית עמק ומואב רמשה וכו', עיי"ש שפירשו את כל הסוגיא. ולפי המסקנא יוצא שם שחשבון פטורה. ועיין

להלן פ"ז שו' 30 ומה שהאריך בפ"י הרש"ם כאן, צ"ד ע"ב ואילך.

²⁹ כפי' הר"ם בשרת שלו הנ"ל (הע' 25).

15. הסמוכות לספר מושיבין עליהן שומר וכו'. וכ"ה בד ובכפופ פ"י עמ' רי"ג. ובכ"ע: מוסיפין עליהן שומר. ובר"מ ספ"ד מה' שמיטה: עירות ארץ ישראל הסמוכות לספר מושיבין עליהם נאמן, כדי שלא יפוצו וכו'. וברדב"ז שם: אע"ג דבשאר עירות אין מושיבין שומרים לפי שהכל הוא הפקר,³⁰ מ"מ העירות שהם בסוף גבול א"י מושיבין שומרים.³¹

16–17. עירות המותרות בתחום ניוי ונאסרו וכו'. וכן בכ"ע: בתחום נואי. וכן בד: בתחום גיתו, וצ"ל: ניבו. וכן בכפופ (פמ"ז עמ' תרל"ו): בתחום נוי ונאסרו. ואין להגיה. וכן יוצא ברור מן הירושלמי (דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ד): א"ר מנא³² הדא דאת אמר בראשונה אבל עכשיו יש [עירות אהרות שהחזיקו בהם ישראל שהם אסורות. אילו עירות אסורות בתחום]³³ סוסיטה³⁴ וכו', אלו עירות שהיו³⁵ מותרות בתחום נבי³⁶ ונאסרו (כ"ה בכ"ר), צור וצייר וכו'. והעיר נואי, נוה, נינה, היא בבשן, עיין בגיאוגרפיה היסטורית של א"י של מיכאל אבי-יונה עמ' 153 ואילך.

17. כגון ציר וצייר. וכ"ה בד ובכ"ע. ובירושלמי הנ"ל: צור וצייר, ובכ"ר שם: צורן צייר (וצ"ל: צור וצייר). והיום צריא, לצפון מזרח נוה, וצייר היא אולי טרייא לדרומה של צור הנ"ל. (הר"ש קליין בספרו עבר הירדן היהודי עמ' 42. ועיין אבי-יונה הנ"ל).

וגשמי וזיזיון. וכ"ה בירושלמי כ"ר. ובד: ונשמי וכו'. ובכ"ע: וגשמי וזיזין. ובירושלמי שלפנינו: וגשמי וזיזין. והיום ג'סים לצפון נוה, וזיזון לדרום מערב נוה. (קליין ואבי-יונה הנ"ל).

ויגרי טב. וכ"ה בד ובכ"ע. ובירושלמי: ויגדי חטם, כלומר, גלי חטם, והיום עתמן למזרח זיזון (קליין הנ"ל). ועיין ת"י במדבר ל"ד, ט' (והכוונה שם כנראה למקום אחר).

ודנב חורבתא. וכן בכ"ע: דנב (אצל צוק' בטעות: רנב) וכו'. ובד: ודגב חורבתא. ובירושלמי: ודבב חרבתיה. ובכ"ר שם: ונדב חרבתיה. והנכח כלפנינו וכ"ע, והכוונה למקום אלדנבה ממזרח לנוה (קליין הנ"ל).

17–18. וכרכא דבית חרב. בד: וברכה וכו'. ובכ"ע: וכורכא וכו'. ובירושלמי: וכרכא דבר הזרג. ובכ"ר שם: דבר הזרג. והר"ש קליין (הנ"ל) מעיר: המבצר הזה לא נודע היום, אבל שמו „חזרג" מראה שהוא יסוד ערבי-נבתי. ועיין בידיעות המכח לחקת"ש העברית ח"ה עמ' קס"ט הע' 2.

³⁰ במכילתא דרשב"י (כ"ג י"א), עמ' 157: יכול יהא מושיב עליה שומרין עד שתגיע שנת הביעור ויתגנה להן, ת"ל ונטשתה. כלומר, אסור להושיב שומר אפילו על מנת לחלק בשעת הביעור את הפירות לעניים.

³¹ ושוב כתב שם: ואיכא לספוקי אם באו עכ"רם בכלל ישראל לזכות בפירות שביעית אם מנעין אותן וכו'. ועיין מ"ש הרדב"ז שם פ"ה הי"ג. ועיין ירושלמי פאה פ"ו ה"א, י"ט ע"ב, ומ"ש להלן פ"ה שו' 46.

³² וכ"ה גם בכ"ר. ובידיעות החברה לחקירת א"י ש"ו, עמ' 29, נעתק משם שלא בדיוק.

³³ כ"ה בכ"ר ובנוסח הרש"ס, ולפנינו נשמט בט"ס.

³⁴ בכ"ר: ובי סוסייתא. וכנראה שצ"ל: נבי וסוסייתא וכו', כלומר, הירושלמי רומז לברייתא שלנו, שהוא מביאה להלן שם, ומעתיק מקודם ה"י (שו' 20) שלהלן, עיין מש"ש.

³⁵ כ"ה בכ"ר, ולפנינו בטעות: שהן.

³⁶ כ"ה בכ"ל ובנוסח הרש"ס. ובכ"ר: נביא (אלא שהמלה בתחום חסרה שם בטעות), והיא נואי שלפנינו. ובירושלמי ברפוסים בטעות: נבי. ואסרו אותן אח"כ מפני שנתיישבו בהן ישראל וקנו שם את השדות, עיין מ"ש לעיל, עמ' 313 שו' 35 ד"ה ברם. ועיין מ"ש להלן שו' 20, ומ"ש להלן כלאים פ"ב שו' 63 ד"ה כגון.

18. עיירות האסורות בתחום וכו'. וכ"ה בירושלמי (דמאי פ"ב ה"א, כ"ב רע"ד), ומשמע שם שהעיירות הללו לא היו מותרות מעולם. ועיין כפר"ס פמ"ז עמ' תרל"ו. ציר אשנץ וכו'. בד: צורא שנץ וכו', וצ"ל: צור אשנץ. ובכ"ע: צור שנץ וכו'. ובירושלמי הנ"ל: בתחום צור שצת וכו'. ובכ"ר שם: שבתחום עכו שיצת וכו'. והעיירות הללו הן בסביבת סולמה של צור, בין צור ובין עכו. ואם גירסת כ"ר נכונה, נראה שבזמן האמוראים היו העיירות הללו שייכות לתחום עכו.

ובצת ופומא ציבא. וכ"ה בכ"ע. ובד: וכצת וכו'. ובירושלמי: ובצת ופי מצובה. והכוונה, כנראה, לכפר אל-בצה (דרומה מסולמה של צור) ולחורבת מעצובה (דרומית מזרחית מאל-בצה).³⁷ ועיין אבי-יונה הנ"ל עמ' 149.

19. וחניתא עיליתא וחניתא ארעיתא. וכן בירושלמי: וחנותה עלייתה וכו'. והכוונה לחורבת חנותא, מזרחית צפונית מחורבת מעצובה הנ"ל. ומן המקורות כאן משמע שחניתא היתה מקצתה על הגבעה ומקצתה למטה. והיום יש בסביבה ההיא ישוב יהודי בשם זה.

ריש מיא ובית בדיא. בד: דאשמיא ובית מזיל כריא. ובכ"ע: דשמיא ובית כריא. ובירושלמי: ובית בדיא וראש מיא. וכן בכ"ר שם: ובית בדיה וראש מייה. ומכיוון שכל העיירות כאן הן בסביבות סולמא דצור, הרי מסתבר שאף ריש מיא ובית בדיא הן בסביבה זו. ואשר לגירסא "בית כריא" הוא כנראה כינוי לגנאי לבית בדיא, עיין בבלי ע"ז מ"ו א' ובמקבילות.

ועומק ומזון. בד: ועמק מזיל. בכ"ע: ועמק ומזין. ובירושלמי: ואמק ומזי. ומסתבר שגם לפנינו צ"ל: ועמק ומזין. והנה מזי היא בוודאי חורבת מזי על יד סולמא דצור, כפי ששערו לנכון החכמים האחרונים. ואשר לאמק (עמק), הוא אולי חורבת חמק בנחלת אשר (יהושע י"ט, כ"ח), ע"י עין חמול צפונה למזי. והגליליים הביעו חמק – אמק, עמק.

20. שחייבות במעשרות בתחום סוסיתא וכו'. וכ"ה בכפר"ס פ"ה עמ' נ"ד (ד"ר ט"ז ע"ב). ובד: בתחום ציציתה. ובכ"ע: בתחום ציצית. והיא היא, והכוונה לעיר היוונית היפפוס (בעברית: סוסיתא) שבדרום מזרח לים כנרת, מול טבריא שבחוף המערבי. ובכפר"ס שם הקשה מתוספתא אהלות (פ"ח ה"ד) שמפורש שם: עיירות המובלעות בארץ ישראל כגון סוסיתא וחברותיה וכו', אף על פי פטורות מן המעשר ומן השביעית וכו'.³⁸ כרם מן הירושלמי (דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ד) שהעתקנו לעיל (ש" 16-17) מוכח שהעיירות הללו היו פטורות בראשונה (כתוספתא אהלות), ונאסרו אח"כ (כלעיל). וכאן מפורש שמדברים בחיוב מעשרות, ובירושלמי הנ"ל: אלו עיירות אסורות בתחום סוסיתא וכו'. וכנראה שמתחילה הטילו עליהן חיוב מעשרות (כעמק ומואב ומצרים) ואח"כ אסרו אותן גם בשביעית, ועשאון כא"י, עיין מ"ש לעיל הע' 36.

ועינישת ועין תרעא. בכ"ע: ועיני שת וכו'. ובכפר"ס הנ"ל: עושיית (וחסר שם "עין תרעא"). ובירושלמי הנ"ל: עיינוש ועין תרע. ועכשיו נמצא בצפון סוסיתא מקום בשם: אל עוניש. (קליין עבר הירדן היהודי עמ' 37. ועיין אבי-יונה הנ"ל עמ' 158).

21. ורומברך. וכ"ה בד. ובכ"ע: ורומכוך (ובכפר"ס הנ"ל ליתא). ובירושלמי

³⁷ עיין מ"ש ר"ש קליין, ארץ הגליל, עמ' 159.

³⁸ ועיין בתס"ד שם ח"ג, עמ' 154. וכן בירושלמי כאן (פ"ז ה"א, ל"ז ע"ג) מפורש שסוסיתא פטורה מן המעשרות. ותירץ בכפר"ס שסוסיתא לחד ותחום סוסיתא לחד. ועיין בש"ת טהרי"ט ח"א סי' מ"ז. ופשיטא שסוסיתא לחד וכפר סיסאי משהוא בצפון א"י לחד.

ורם ברין. ובכ"ר שם: הם (צ"ל: ורום) בריך. כנראה שהכוונה למקום בריקא לדרום סוסיתא. (קליין שם).

עין יעריט וכפר יערים. בד ובכפ"פ הנ"ל: עין יערים וכו'. ובירושלמי: ועין ויעדוט וכפר וחרוב. ובכ"ר: ועין ויעריט וכפר יחריב. ועין אבי-יונה הנ"ל עמ' 158. רגב צפ"א. בד: דכב חצפ"א. בכ"ע: דגב צפ"ה. בכפ"פ: דגב הצפ"ה. ובירושלמי: ונוב חספ"ה. והיום נמצא מקום „גב“ למזרח עוניש הנ"ל, חספ"ן לצפון גב (קליין ואבי-יונה הנ"ל).

וכפר צמח וכו'. וכ"ה בד, בכ"ע ובירושלמי הנ"ל. ובכפ"פ: וכפר צמר. ובפ"א עמ' ר"ע (ד"ר, ס"ג ע"א): וכן כפר כמר הגזכר בתוס' בתחום סוסיתא זכרונהו פ"ה. והעיקר כלפנינו, והוא כפר צמח (סמך) בדרום ים כנרת. (קליין הנ"ל).

22. **תחום ארץ ישראל** וכו'. בספרי עקב פי' ג"א, הוצ' הר"א פינקלשטיין עמ' 117: תחומי ארץ ישראל עד מקום שהחזיקו עולי בבל וכו'. ובירושלמי (פ"ו ה"א, ל"ו ע"ג): תחומי ארץ ישראל כל שהחזיקו עולי בבל וכו'.³⁹

22–23. פרשת אשקלון וחומת מגדל שר ושינה ודור. בד: וחומר מגדל שרשינה ידור. ובכ"ע: חומת מגדל שרשן דקיסרי ושורא דרור. ובכפ"פ פ"א עמ' רע"ח (ד"ר, ס"ה ע"א): עוד שם (כלומר בתוספתא), תחומי ארץ ישראל פרשת אשקלון ושורא דעכו (עין להלן). ובספרי הנ"ל: פרשת אשקלון חומות מגדל שרשן דור וכו'. ובירושלמי הנ"ל: פרשת חומת מגדל שיד ושינ' דרור. ובכ"ר שם: פרשת דשקלין⁴⁰ חומות מגדל כר ושינה דרור. ובבריבמ"ץ (פ"ו מ"א): פרשת חומת מגדל שיר. ויש שונים מגדל שד.

וכל המקומות הללו ידועים לנו, ופרשת אשקלון היא הדרך הצדדית הפורשת מדרך המלך ההולכת מאשקלון לצדון, ומגדל שרשן הוא מגדל סטרטון של קיסרי,⁴¹ ודור היא דאר, על חוף הים, לצפונה של קיסרין.

23. ושורה דקיסרה שורה דעכו. וכ"ה בד (דקיסרא). ובכ"ע, בספרי ובירושלמי חסרות המלים „ושורה דקיסרה“. ואין ספק שגם לפנינו צריך למוחקן, והוא גליון שבא לפרש מגדל שר, עיין לעיל גירסת כ"ע. ובספרי בעברית: וחומות עכו. וריש מ"א דגעתין וגעתין גרמא וכברתא. וכ"ה בד (אלא ששם בטעות: וזעתן גרמא). ובכ"ע: כבריתא⁴² ריש מעון רגעתן ורגעתן גרמא. ובספרי: וראש מגיאתו וגיאתו עצמו כברתא. ובירושלמי: וקציריא דגלילא (עיין להלן) וכברתה וכו' וראש מי געתן וגעתן עצמה.⁴³ וגעתן היא כרבת געטן שעל נהר מפשר, כעשרה קילומיטר לדרום מזרח כזיב, וראש מי געתן הוא ראש הנהר, עיין לעיל שו' 13 ומש"ש. (הורוביץ, א"י ושכנותיה, ערך געתן, עמ' 219). וכברתא היא כרבת אל-כברי, כחמשה קילומיטר לדרום מזרח כזיב. (הורוביץ הנ"ל ערך גברה, עמ' 185).

³⁹ וכל שמות המקומות נחקרו ע"י רא"מ לונץ בירושלים שהוציא לאור ח"א-י"ב (תרע"ז), עמ' 290 ואילך, ור"ש קליין בשנתון של צינצינטי ש"ה (1928), עמ' 197 ואילך, ונוסח התוספתא בעמ' 214 ואילך. ועל פיהם אני קובע כאן את המקומות.

⁴⁰ צ"ל: דאשקלון. וכן מפורש להלן שם, ל"ו רע"ד: אני לא שמעתי מר' חיה הגדול אלא מפרשת אשקלון ולחוף.

⁴¹ עיין בבלי מגילה ו' א', ברק"ס שם, עמ' 17, הע' ב', מגילת תענית הוצ' ליכטנשטיין, עמ' 63 ועמ' 71 ובמבוא שם, עמ' 25.

⁴² היוד של כבריתא נמחק בכתי' ע"י קו למעלה.

⁴³ שני המקומות הללו באים בירושלמי אחרי, וממציא דאבהתא, מקום שנקרא להלן בתוספתא: ומציא דגתא. עיין להלן הע' 54.

24. וכוזניתא וקצטריא דגלילא. וכן בד: וכוזניתא וקצטרי' דגלילה. ובכ"ע: אגר זניתא (כלומר, גל זניתא, חורבת זניתא) וקצטרא דגליל. ובספרי: ובית זניתא קצרא דגלילא. ובירושלמי: וקציריא דגלילא. וכברתה ובית זניתה. וגם לפנינו צ"ל: וכוזניתא, כי זניתא, בית זניתא. והכוונה לכרבת זויניתא, כקילומיטר לצפון מזרח כברתא הנ"ל. (הורוביץ שם ערך בית זניתא, עמ' 133). וקצטרא דגלילא הוא מגדל כרבת גליל, כשלשה עשר קילומיטר לצפון מזרח כזיב. (הורוביץ שם ערך גליל עמ' 212).

וקובעיא דראתון ומילתא דכור וכו' רבתי. בד: וקובעיא דראתון ומלתא דכו' וטריי רבתא. ובכ"ע: וקביא רעיתא וכו' מומתא דבור (והשאר ליתא). ובספרי: קבייא דעיתא, מצייא דעבתא (עיין להלן) כמותא דביריין. ובירושלמי: וקובעיא ומילתא דבירי' ובוריי (בכ"ר: וכו' ריי) רבתא.

והנה נוסח כ"ע המקויים ע"י גירסת הספרי: קבייא דעיתא, הוא בלי ספק נכון, ואף בכ"ו צ"ל: וקובעיא דעיתתן. וכבר קבעו לונץ וקליין (עיין הע' 39) שהכוונה לכפר עיתא, רחוק כשלשים קילומיטר מצפון מזרח גליל הנ"ל. אלא ששניהם לא עמדו על פירוש המלה "קבייא". והנה מסביב הכפר נמצאים כמה מקוואות מים.⁴⁴ ואין ספק שהכוונה למקוואות הללו. ובסורית קבא היא מקוה מים, והיא מלה שמית עתיקה, עיין ברוקלמן מלון ללשון סורית (עמ' 640) ערך קבא, קביא וקביא.⁴⁵ וקבייא דעיתא, פירושו המקוואות של עיתא.

ומילתא דכור, הוא הקיר של כור,⁴⁶ והכוונה לכרבת אל-כורא הרחוקה כשמונה קילומיטר למזרח צפון עיתא.⁴⁷ וכו' ריי רבתא, פירושו כורי הגדולה, והיא כרבת אל-כו' ריי הרחוקה כמהלך שתי שעות וחצי מצפון מזרח כרבת אל-כורה הנ"ל.

25. ותפניא וסנפתא וסחרתא דיתר. וכ"ה בד (וסנפתה). ובכ"ע: תפנית סניפתא וסחרתא דיתר. ובספרי: פחורתא דיתר וכו' סנפתא (ותפניא לא נזכרה שם) וכו'. ובשנ"ס שם: סחורתא, סהירתא, נחורתא, נהורתא וכו'. ובירושלמי: תפניס וסנפתה (בכ"ר וריבמ"ץ: וסנפתה, כג"י הספרי) ומחרתא דיתר.

והמקומות תפניא וסנפתא לא נתבררו אצלי. ויתיר הוא, כנראה, כפר יסיר, מצפון אל-כו' ריי הנ"ל (לונץ וקליין הנ"ל הע' 39). ובמקום סחרתא, נראה שצ"ל: מחרתא (כג"י הירושלמי), והיא מחרתא, היא מערתא, והיא נחורתא היא נהורתא (כג"י הדפוסים והילקוט בספרי), ופירושו מערה,⁴⁸ כלומר, מערת יתיר.⁴⁹

וממציא דגתא ומספד ומחרשת. ובד: וממציא דגתא ומדס' וטחרש'. ובכ"ע: מומתא דבור⁵⁰ וממציא דעכתא מי שפר עילי רבתא ומחרשת. ובספרי: נחלה דאבצל בית ער (עיין

⁴⁴ בכ"ר: וקציריא. בריבמ"ץ: וקציריא. בנוסח הרש"ס: וקצרא.

⁴⁵ בכ"ר: דבור. בריבמ"ץ: דכור. בנוסח הרש"ס: וסילחא דכור.

⁴⁶ עיין מ"ש M. V. Guérin בספרו *Description de la Palestine etc.* ח"ג כרך ב',

עמ' 119.

⁴⁷ וקובעיא הוא כתיב אחר של קבייא. וכן בירושלמי חלה (פ"ב ה"ו, נ"ח רע"ד): קבייא (כלומר, קבים), אבל בכ"ר שם: קובעיה.

⁴⁸ כמו שפירש לנכון ר' יהוסף שווארץ בתבואות הארץ ח"א (למברג 1865), עמ' י"ט. והתרגום מתרגם כן סוללה שבמקרא. ובעברית מלוא, בניין מבוצר.

⁴⁹ ובספרי הנ"ל צ"ל: במותה (כג"י הילקוט) דכריין (כג"י כי"א שם). ובכ"ע צ"ל: בומתה דכור.

⁵⁰ כג"י כי"ו וירושלמי כ"ר. וכן בד כאן צ"ל: וכו' ריי (במקום: וטריי).

⁵¹ עיין דק"ס ברכות, עמ' 291, הע' ח'. ולפנינו בברכות (נ"ד רע"ב): נקירתא. ומ"ש ר"ש קליין

שם, עמ' 203, שפחורתא פידושה מערה, אין הדבר כן, עיין מ"ש בהירושלמי כפשוטו, עמ' 290.

⁵² ועיין ציון כע"ז בירושלמי דמאי פ"ב ה"א, כ"ב ע"ג: עד מערת טלימון.

⁵³ עיין לעיל הע' 49.

להלן) מרעשתא וכו' מיספ. ולעיל שם נשנה: מצייא דעבתא. ובירושלמי: ומצייא דאכהתא (וראש מי געתון וגעתון עצמה)⁵⁴ מי ספר ומרחשת (בכ"ר: מספר ומראשית). והמקומות הללו לא נתבררו אצל החכמים הנ"ל (לעיל הע' 39).

26–25. וגחלא דיפצאל ועולשתא ואולם רבתא ומגדל חרוב. בד: ונחלא דיפצאל ועולשת' ואולם רבתא ומגד חרוב. ובכ"ע נזכר רק: מגדל חרוב. ואפשר ש"עילי רבתא" שנזכר שם לעיל לפני "מחרשת" הוא שיבוש במקום "אולם רבתא". ובספרי: נחלה דאבצל בית ער מרעשתא (במקום מרחשת, מחרשת שלעיל, עיין מ"ש לעיל) לולא רבתא. ובירושלמי: ומגדל חרוב ואולם רבתא. ולא נקבעו המקומות לא של נחל אבצל ולא של מגדל חרוב. ואשר לעולשתא ולאולם רבתא יש שקובעים עולשתה במקום חלוסיה, ואולם במקום כפר עלמון ושתייהן על נהר אל-קוסמיה.⁵⁵

ונקבתא דעיון וכזישא. בד: ומישא. ובכ"ע: ונקיפתא דעיון. ובספרי נקיבתא דעיון. ובירושלמי: ונוקבתא דעיון. ונקבתא דעיון היא נקבת⁵⁶ העיר עיון (מ"א ט"ו, כ'), והיום מרג' עיון. ומקום "כזישא" "מישא" שנזכרה רק בכ"ו ובד, אבל לא בכ"ע ובמקבילות, לא נתברר.

27. ותיקרת וכרכא דבר סינגורא. בד: ותיקרא כרכא סינגורא. ובכ"ע: ותיקרת וכפרא דבר סנגרא. ובספרי: כרכא דבר סנגרא. ובירושלמי: ותיקרת כרכא (בכ"ר ובריבמ"ץ: ברכה) רבא ובר סנגרא. ובכ"ר שם: דבר סנגרה. ובנוסח הרש"ס: ותיקרת וכרכא רבא ובר סנגרא. ובתרגום יונתן (במדבר ל"ד, ח', הוצ' גינזבורגר עמ' 296): ויהוה מפקנוי דתחומא מן תרין ציטרוי מכונין לכרכוי דבר זעמה ולכרכוי דבר סינגורא, וכנראה שאף לפנינו צ"ל: ותיקרת⁵⁷ כרכא דבר וכו'. כלומר, מצודת הכרך של וכו'. והמקום לא נתברר אצל החכמים, אבל ברור שאנו מתקרבים כבר לצפון מערב א"י.

ותרנגלא עיליאי דקיסרין. וכ"ה בד (עייליאי). ובכ"ע: ותרנגלא עילאה דלעילא מן קיסרין. ובספרי: תרנגלא עילאה דקיסרי. ובירושלמי: ותרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין. ובת"י הנ"ל: ודיוקיננס ותרנגולא עד קיסרין, וצ"ל: ודיוקיננס דתרנגולא עילא (=עלאה) דקיסרין. ובתרגום ירושלמי שם: [ד]יוקיננס תורנגלא דקיסרין. ופירושו דמות התרנגול שלמעלה מקיסרין, והיא קיסרין של פיליפוס, על יד זכרות הירדן, בפמיס (עיין בבלי בכורות נ"ה א'). ובירושלמי (דמאי פ"ב ה"א, כ"ב רע"ד): המינן האסורין בפניס וכו', הדא דתימר מתרנגול קיסרין ולמעלן, אבל מתרנגול קיסרין ולמטן כארץ ישראל היא. ואף אצל קיסרין לא היה קו הגבול ישר, שהרי למערב קיסרין היתה הארץ טמאה משום ארץ העמים. עיין מ"ש בתס"ר ח"ג עמ' 157 ואילך, ומכאן ואילך אנו עוברים לעבר הירדן.

וקנת ורקם דדוגרא. בד: וקנת ורכה. ובכ"ע: בית סוכת סכל ורקם דחגרא, וגם בכ"ו צ"ל: דחגרא. ובספרי: בית סוכות וינקת (בד: קנת, ובכ"ר שם: ויקנת) ורקם דחגרא. ובירושלמי: וטרכונא דמתחם לבוצרה (עיין להלן) וכו', ובית סכל וקנת ורפיח דחגרא. ובריבמ"ץ: ובית דיגלי סכלי וקנת ורפח (וכ"ה גם בירוש' כ"ר) דחגרא. ובת"י (במדבר ל"ד, ט'): ויפוק תחומא לקרן זכותא ולגבתא דחטמנא ויהוה מפקנוי לכיריאי דבית סכל ולמציעות דרתא רבתא דמצעא בין סירת עינוותא לבין דרמשק. דין יהוי לכון תחום ציפונא. והגירסא שבכ"ע: בית סוכת סכל, היא הרכבה של שתי נוסחאות: בית סוכות (גי' הספרי) ובית סכל (גירסת הירושלמי).

⁵⁴ עיין לעיל הע' 43.

⁵⁵ עיין בס' א"י ושכנותיה של הירובין ערך אולם רבתא, עמ' 24, הע' 1. ומ"ש לעיל הע' 20.

⁵⁶ נחל, עיין בהערות לונץ הנ"ל (הע' 39), עמ' 297, הע' ט"ז.

⁵⁷ וי' במקום פתח, כמו חקרת, כני' הרש"ס בירושלמי.

וכנראה שגם בכ"ו וד צ"ל: ובית סוכות וקנת (כבספרי וכבירושלמי. ובכ"ע נשמט המקום קנת). ובית סוכות היא למזרח ים כנרת, ויש שקובעים אותה ע"י כפר א-סקיא, כעשרים וארבע קילומיטר לדרום מערב דמשק. וקנת היא אל-קנות בצפון מערב הרי חורן. ורקם דחגרא הוא בסביבה ההיא.⁵⁸

28. וטר כונא דמתחם לבצרה. בד: וטר כתא⁵⁹ דמתח' לבצר'. ובכ"ע: טרכונא דכתחום בצרה. ובספרי: וטר כונא דזימרא (כד"ו דנימרא) דביתחום ביצרא. וכירושלמי: וטר כונא דמתחם לבוצרה.⁶⁰ והכוונה לחלק הטרכוניטיס שכתחום בצרה, והוא לדרומה של קנת.

28–29. ויגר שהדותא ונמרין ומלח דזרואי ויבקא וחשבון ונהלא דזרד. בד: ויגר שהדותא ונמרין ומלח דזרואי ויבקא וחשבון ונהלא. ובכ"ע: חשבון ויבקא נחלה דזרד ויגוד סיכותא נמרין מלי חזרואי. ובספרי: סקא (בכ"ר וכ"א: יבקא) וחשבון ונחלה דזרד (בכ"ר: תחלת זרד. ובכ"א: נחלת זרד) סכותא נמרין מליח זירזא. וכירושלמי: ומלח דזרבאיי (ובכ"ר: דבראיי. „ומלח“ חטר שם) ונמרין⁶¹ חשבון ויבקא ונהלא דזרך (בכ"ר, בריבמ"ץ ובנוסח הרש"ס: דזרד) ויגר שהדותא. והנה קביעת המקומות כאן תלוי בסדר שכתוספתא כ"ו וד מצד אחד וכ"ע הספרי מצד שני. ואפשר ג"כ שהתנא הוסיף כאן מקומות שנאסרו אח"כ (עיין לעיל שו' 16–17 ומש"ש). ומסתבר שגירסת כ"ע ויגוד סיכותא (המקוימת אף ע"י הספרי) היא יותר נכונה, והסופרים כתבו באשגרה מן הכתוב „יגר שהדותא“. ואם סדר הספרי הוא נכון הרי מונה התנא מצפון לדרום, והוא נחל יבוק, חשבון ונחל זרד.⁶² ושאר המקומות לא נתבררו לי.⁶³

29. ורפיח וחוגרה. בד: ורפח וחוגרה. ובכ"ע ובספרי חטר. וכירושלמי: ורפיח דחגרא. ועיין מ"ש לעיל סוף שו' 27.

ועמון ומואב. וכ"ה בד. אבל ליתא בכ"ע ובספרי וכירושלמי. וכן נכון, שהרי עמון ומואב אינן מא"י (עיין מ"ש לעיל שו' 14). ואעפ"י שנמנו כאן חשבון ונחל זרד, הרי למזרח חשבון, ולמזרח נחל זרד הוא חר"ל. ונקוט הדין כללא בידך שהתנא קבע ישובים שהחזיקו בהם ישראל, ולפעמים המקומות הסמוכים יותר לא"י הם חר"ל, כפי שראינו לעיל (שו' 27 ד"ה ותרנגלא) אצל קסרין. וכן עכו היא חציה בחר"ל,⁶⁴ והתוספתא מנתה בתחומי א"י מקומות לצפון עכו. ועיין להלן אהילות פי"ח הי"ד ומ"ש בתס"ר ח"ג עמ' 158 ואילך, ולפיכך אין להסיק בוודאות שכל הנקודות למערב גבול המזרחי, ולדרום גבול הצפוני הן א"י. ורקם גיא ה. וכ"ה בכ"ע ובספרי. ובד: ורקם גאה. וכירושלמי: ורקם דגועה. ובת"י (במדבר ל"ד, י"ב): ויהוון מפקגורי לימא דמלחא ריקם גיעא מן דרומא, טוורוס אומגוס מן ציפונא, ימא רבא מן מערבא, ימא דמילחא מן מדינחא. ועיין גם בתרגום אונקלוס שם.

29–30. וגינייא דאשקלון. בד: וגינייא דאשקלון. ובכ"ע: וגינייא דאשקלון. ובספרי: וגינייא (בד: וגיבנייא, ובילקוט: וגינייא) דאשקלון. וכירושלמי: וגינייא דאשקלון. ובה מסתיימת הרשימה בירושלמי. ושואל הירושלמי: אשקלון עצמה וכו'? מן מה דתני גנייה

⁵⁸ עיין ניטין פ"א מ"א ובראשונים שם. ועיין מ"ש ישעיה פרס בתרביץ ש"ג, עמ' 334, ומ"ש בנימין מיזלר שם ש"כ, עמ' 316 ואילך. ועל קנת עיין בגיאונרפיה היסטורית וכו' של אביינונה, עמ' 156 הע' 13.

⁵⁹ והיא כני' כ"ו, אלא שנתחברו, כו' של טרכונא לת"ו.

⁶⁰ שני המקומות הללו באים בירושלמי אחר: תרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין.

⁶¹ ואח"כ מונה שם: ובית סכל וקנת (עיין לעיל) ודרך הגדולה ההולכת למדבר.

⁶² עיין קביעות מקומו אצל הורוביץ, א"י ושכנותיה, ערך זרד, עמ' 247, הע' 4.

⁶³ ועיין מ"ש פרס הנ"ל (בהע' 58), עמ' 335.

⁶⁴ עיין ירוש' כאן פ"ו ה"א, ל"ו ע"ג ומקבילות.

דאשקלון, הדא אמרה אשקלון כלחוצן. ומכאן שהגבולות הן כא"י. ולא נחלקו להלן (מע"ש פ"ב סה"טו, עיין מש"ש) אלא בגבולות שבכתובים, אבל הגבולות שקבע כאן התנא הן כא"י.

30. ודרך הגדולה ההולכת למדבר. וכ"ה בד ובספרי הג"ל. אבל בכ"ע ליתא. ובירושלמי מונה גבול זה בין רפיח (וצ"ל שם: רקם) דחגרא ובין חשבון. ולפ"ז הכוונה לדרך הגדולה שהולכת מדמשק למכה. ומכיוון ששם זה נודד ממקום למקום, הרי זה משמש סימן להוספה. וכנראה שנוסף בתוספתא כ"ו וד ובספרי ע"פ הירושלמי, והוסיפה בסוף המקור, כדרך הסופרים. **ועיקר הסדר הוא כבירושלמי.**

30-31. מודה ר' עקיבא שאין זורעין וכו'. במשנתנו (פ"ו מ"ב): עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר, דשים וכו' אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקים. כלל אמר ר' עקיבא כל שכיוצא בו מותר בא"י עושין אותו בסוריא. ומשמע מסוגיית הירושלמי שמדברים כאן בישראל שיוצא לסוריא לעבוד אצל גוי, ומן הדין סוריא נאכלת ונעבדת,⁶⁵ אלא שגזרו עליה כדי שלא ילכו וישתקעו שם.⁶⁶ ופירש ר' יהוסף אשכנזי (לפי מלא"ש כאן) שר"ע חולק על הת"ק ומתיר קצירה בצירה ומסיקה, ולא אסר אלא דברים שאסורים לגמרי בא"י ואפילו במופקר, אבל קצירה בצירה ומסיקה הרי מותרת במופקר אף בא"י,⁶⁷ ולפיכך מלמדת התוספתא שאף לר"ע שהוא מתיר קצירה ובצירה בסוריא מ"מ מודה שאין זורעין ואין חורשין וכו' עם הגוי בסוריא, משום שעבודה זו אסורה לגמרי בא"י, ויש לחשוש שמא יצא ישראל לסוריא כדי להשתכר אצל הגוים וישתקע שם.

32. עושין אותו. הנכון בכ"ע: עושין אותו וכו', כלומר, עמו, עם הגוי.

32-33. אין עושין אותו במחובר לקרקע וכו'. אף כאן צ"ל: אתו (כדלעיל), כלומר, עם הגוי. והתוספתא חוזרת כאן לדברי הת"ק האוסר לעשות עם הגוי במחובר אפילו בעקירה ובצירה, עיין מ"ש לעיל ריש שו' 30-31. ועיין במשנתנו חלה פ"ד מ"ז ובתוספתא שם פ"ב ה"ה ומש"ש.

33. אבל עוקרין ואיגד על ידיהן. צ"ל: ואוגד (כג"ד ד) וכו'. ופירושו שהם עוקרים את הבצלים, והוא אוגד בשבילם בתלוש. ומפשט הלשון משמע שהוא אוגד על ידיהם, אפילו בשעה שהם עוקרים, ובלבד שלא יהא מלקט בעצמו. ועיין בפי' הרא"ש פ"ו סמ"ב. וצ"ע. אבל בא"י אסור לאגוד לשוק. עיין במשנתנו פ"ח מ"ג ובר"מ פ"ו מה' שמיטה ה"ד.

34. בוצרין ודורך על ידיהן. וכ"ה בד. ובכ"ע: בוצר ודורך דורך על ידיהן. ונשתמר לנו בכ"ע שריד של הגירסא הנכונה, ויש לפנינו השמטה וצריך להשלימה ע"פ הברייתא להלן חלה פ"ב ה"ה,⁶⁸ וכצ"ל: בוצר ודורכין [על ידו]. הוא מוסק והן עוטנין על ידו. אלא הן מלקטין והוא אוגד על ידיהן. הן בוצרין והוא דורך על ידיהן. כלומר, ובלבד שלא יהא הוא בוצר והן דורכין על ידו וכו' אלא הן בוצרין והוא דורך על ידיהן, ואפילו בגת. עיין במשנתנו כאן פ"ח מ"ו.

34-35. מוסקין ואוטים על ידיהם. וכ"ה בד. ובכ"ע: והן עושין על ידיהן. וצ"ל: והו (= והוא) עוטין וכו'. ואף בכ"ו: אוטים = אוטין = עוטין.⁶⁹ וכ"ה להלן בחלה הג"ל. ופירושה שעושה את הזיתים בבד ובמעטן, עיין משנתנו פ"ח מ"ו.

⁶⁵ כפי שמוכח מן הגבולות שנשנו לעיל. ועיין להלן פ"ז שו' 23-24 ומש"ש.

⁶⁶ ירוש' כאן פ"ו רה"ב, ל"ו ע"ד. ועיין ר"ש חלה פ"ד רמ"ז ומ"ש להלן חלה פ"ב שו' 20-21.

⁶⁷ אלא שבא"י צריך לשנות מדרך המלאכה בשאר שני שבוע (עיין תוספ' ר"ה ט' א' ור"מ פ"ד מה' שמיטה ה"א; ת"כ בהר פ"א ה"ג, ק"ו ע"א). ופשיטא שבסוריא אין מקום לשינוי שהרי סוריא נאכלת ונעבדת, ומטעם גזירה בלבד, שלא ישתקע שם, אתינן עלה.

⁶⁸ ואף שם מדברים בשביעית, עיין מש"ש.

⁶⁹ עיין מ"ש להלן מעשרות פ"ג שו' 21.